

Op zoek naar zingeving in het boek Job

1/ De aanleiding van het boek Job is lijden, ontzaglijk lijden. Van hieruit wordt nagedacht over zingeving bij lijden, over hoe omgaan met elkaar bij lijden. Maar door, onder en boven alles heen is er vooral de zoektocht naar de rol en betekenis van geloof en godsdienst bij dit alles. Vragen over God en de rol die hij speelt bij kwaad dat (ook goede) mensen treft. Is hij het die aan alle touwtjes trekt? Hoe zit dat met zijn ingrijpen, zijn stilzwijgen, zijn schijnbare afwezigheid?

Dit waren hele pertinente vragen aan einde van de ballingschap (waarschijnlijk de redactieperiode van het boek): waarom zoveel onheil? Wat was Gods bedoeling (als die er al was)? Hoe zat dat met die zegen en die vloek uit Deuteronomium 28? Vragen die vandaag nog even pertinent zijn. Hoe vaak hoor je niet verzuchten: waar heb ik dit aan verdiend?

2/ Proloog en epiloog

Soms maakt men er zich makkelijk van af door vooral te focussen op de proloog en de epiloog. In de proloog lijkt het alsof we een blik kunnen werpen achter de hemelschermen, gebeurtenissen compleet boven ons hoofd en ons begripsvermogen. Sommigen nemen dit letterlijk, anderen dan weer niet.

Een beknopt overzicht van het inleidend verhaal:

Wat verteld wordt lijkt een heuse krachtmeting te zijn tussen God en (niet Satan maar) 'de satan' (lett.: *de tegenstander*). Beide protagonisten lijken a.h.w. te marchanderen boven het hoofd van de nietsvermoedende Job (en van de mensen in het algemeen).

- God stoeft: Zie hoe vroom Job is. Er wordt een ideaalbeeld geschetst: een welgestelde patriarch uit de Semitische oudheid; rijk en zeer vroom. Hij doet meer dan je kunt verwachten, zelfs voor eventuele fouten van zijn kinderen doet hij boete.
- De satan reageert: *"Is het om niet dat hij vroom is? Hij wordt zo gezegend!"*
- God: *"Oké, ga je gang; maar blijf wel van Job zelf af."* Job verliest wel zijn bezit, zijn dienaren, zelfs al zijn kinderen. Alsof dienaren en kinderen niet echt van belang zijn...
- God wijst er trots op hoe vroom en godvrezend Job blijft. Dit contrasteert fel met de houding van Jobs vrouw die er de brui aan geeft: *"Als God zo is, dan hoeft het voor mij niet meer."* Een reactie die al te veel mensen kunnen begrijpen...
- De satan geeft zich niet gewonnen: *"Ja maar, tref hem eens in zijn eigen vlees, je zult zien hoe snel hij jou de rug toekeert."* God zegt toe: *"Ga je gang."* Job wordt overdekt met zweren, hij zit aan de poort, één brok ellende.
- En toch: *"Ondanks alles zondigde Job niet en sprak hij geen onvertogen woord."* (2:10)

Dit is heel snel verteld. Het doet echter menig mens huiveren: is de mens dan echt de speelbal in een bovenaardse machtsstrijd? God had beter niet zo gestoefd m.b.t. Job... En laat God de tegenstander dan zoveel speelruimte dat hij zo'n vreselijke ravage kan aanrichten in het leven van de mens, en wel om zijn eigen eer te vrijwaren?

Volgens sommigen brengt de epiloog de oplossing. Aan het eind kun je opgelucht ademhalen, zo klinkt het. Eind goed, al goed... toch? Toch voor wie trouw is en trouw blijft! Job krijgt nieuw bezit, meer dan daarvoor. Hij krijgt nieuwe kinderen, meer dan eerst. Halleluja, niks aan de hand. Niks aan de hand? En zijn vrouw, zijn kinderen? Alsof de geboorte van een nieuw kind de dood van een kind goedmaakt... En zijn dienaren (en hun familie, hun vrouw en kinderen)? En bovendien, laten we eerlijk zijn, heel veel verhalen - ook van gelovigen - lopen niet goed af. Soms is ziekte en pijn, ellende en dood ook hun deel.

Na de proloog in vertelvorm volgt het echte corpus van het boek Job: de monologen en dialogen tussen Job en zijn vrienden, in hoogstaande poëzievorm. Dat laatste zou ons trouwens tot nadenken moeten stemmen over hoe het boek te lezen en te interpreteren.

3/ Hoe het verhaal begrijpen

De narratieve proloog van het boek Job (Job 1-2) kan op verschillende manieren worden begrepen, afhankelijk van de interpretatiekaders die men hanteert (zie overzichtje aan het eind).

De meeste commentatoren zien de narratieve inleiding als een raamwerk voor de dialogen en monologen die later in het boek volgen. Het vormt een contrast met de poëtische kern (Job 3-42:6), waarin Job en zijn vrien-

den worstelen met de betekenis van zijn lijden. De hemelvisie (Job 1:6-12; 2:1-6) is een narratieve techniek waardoor een extreem dramatisch kader wordt geschetst: Job is extreem vroom, zijn lijden is extreem en onverdiend.

- Extreem om het thema scherp te stellen. Je kunt niet raadselachtiger zijn dan Job (we weten niets over zijn afkomst), niet rijker, niet vromer... Er kan je ook geen groter onheil overkomen.
- Bovendien doet de manier waarop de verschillende catastrofes elkaar opvolgen karikaturaal aan. De jobs-tijdingen klinken een beetje zoals een koor in de Griekse tragedies.
- Job komt naar voren als een vroom man: *"Hij was rechtschapen en onberispelijk, hij had ontzag voor God en meed het kwaad."* Eigenlijk is er niets waardoor hij al die ellende zou verdienen.
- De tegenstander werpt God een pertinente vraag of zelfs verwijt voor de voeten: *"Is het om niet dat Job u dient? Natuurlijk is Job vroom, hij wordt voor zijn vroomheid ten overvloede gezegend!"* Hier vinden we een cruciale vraag m.b.t. godsdienst en geloof: waarom gelovig zijn? Waarom goed zijn en goed doen? OM NIET... zoals gesteld wordt of om... gezegend te worden en zich een plaats te verzekeren in het Koninkrijk? Dat laatste komt overeen met wat je een contractgeloof zou kunnen noemen: als... dan...

4/ JOB EN ZIJN VRIENDEN: MONOLOGEN EN DIALOGEN

De monologen en dialogen in poëzievorm tussen de inleiding en het slot in proza vormen de kern van het boek Job. Daar waar Job in de inleiding zijn onheil deemoedig lijkt te aanvaarden (zie kadertje), schreeuwt hij vervolgens zijn afschuw, zijn onbegrip, zijn wanhoop en zijn onschuld uit.

De vrienden van hun kant komen met allerlei traditionele en vroom klinkende 'antwoorden' en 'oplossingen' en uiteindelijk ook beschuldigingen en verdachtmakingen:

- God roep je niet ongestraft ter verantwoording, hij is soeverein! Hij kan en mag doen wat hij wil. *"Gelukkig de mens die door God wordt getuchtigd, wijs daarom de straf van de Ontzagwekkende niet af! Want hij verwondt en hij verbindt, hij slaat en zijn handen genezen. Zesmaal zal hij je redden in gevaar, ook de zevende maal zal je niets overkomen."* (5:17-19).
- Een mens krijgt wat hij verdient. Job wordt opgesloten in schuld (ware schuld / onechte schuld). *"Denk je echt dat dit je overkomt omwille van je vroomheid? Je weet toch dat je levenswandel slecht is, dat je zonden ontelbaar zijn?"* (22:4,5 - lees ook Job 11)
- De enige goede oplossing is ootmoedige bekering, en dan komt het - ooit - wel weer goed: *"Als jij je zelf tot God zult wenden en de Ontzagwekkende om genade smeekt, als je rein bent, en rechtschapen – dan zal hij het voor je opnemen en zal de gerechtigheid weer wonen in je huis. Eens zal hij je mond weer vullen met gelach, de vreugde van je lippen laten klateren."* (8:1-5,21)

Naast de last van de overdonderende gebeurtenissen en het pijnlijke verlies, lijkt Job nog meer te lijden onder het gevoel door God en zijn vrienden verlaten te zijn. Meer zelfs, zijn vrienden zijn hem tot 'satans' tegenstanders' geworden! In hoofdstuk 6 verwijt hij zijn vrienden hem in de steek te laten. Hij vergelijkt hen met een stroompje dat is opgedroogd op het moment dat de nood het hoogst is en hij fris water het meeste nodig heeft: *"Vind ik nog ergens hulp? Zal ik ooit weer aanzien krijgen? Wie zich bekommert om een vriend in nood toont zijn eerbied voor de Ontzagwekkende. Maar mijn vrienden zijn onbetrouwbaar, als beken die voorbijstromen, troebel onder het ijs, donker in de sneeuw. 's Zomers slinken ze en zijn niet meer te horen, ze verdampen in de hitte en zijn onvindbaar. Al kronkelend door de woestijn eindigen ze in het niets en gaan verloren."* (6:13-17)

Ook 13:7,8 is een scherpe aanklacht: *Jullie denken meer aan Gods eer dan aan medelijden.*

Het verhaal neemt een dramatische wending: godsdienst, een bepaald godsbeeld kan mensen hun menselijkheid doen verliezen! Wanneer theologische denkschema's de bovenhand nemen op medeleven en menselijkheid is er iets grondig fout. Laat geen enkele ideologie de bovenhand nemen op je menslievendheid, op je begrip, je zorg, je vriendschap en liefde voor anderen!

"Naakt werd ik geboren, naakt word ik begraven. De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam van de Heer zij geprezen.' Ondanks alles zondigde Job niet, hij maakte God geen enkel verwijt." – Job 1:20-22
"Al het goede aanvaarden we van God, zouden we dan het kwade niet aanvaarden?' Ondanks alles zondigde Job niet en sprak hij geen onvertogen woord". – Job 2:10

1 Kor 13: "al had ik alles, wist ik alles of kon ik alles, maar ik heb de liefde niet, dan ben ik niets..."

De vrienden hadden het moeilijk met Jobs vaak bittere klachten. Hun traditionele religieuze gedachtegoed vormde een onoverkomelijke barrière. Het klopt natuurlijk dat Job heel ver gaat in het met de vuist zwaaien naar God. Maar is dat niet het recht van iemand die in een situatie zit als de zijne? Woede en wanhoop zijn normale reacties. Is het niet mogelijk om die noodkreten met een welwillend korreltje zout te nemen?

5/ OP ZOEK NAAR GOD

Van zijn vrienden kan Job niets meer verwachten, die zitten te vastgeroest. Wat blijft er dan nog over? **God! ... God?**

In 16:20 is er vreemde maar betekenisvolle uitspraak: *"Mijn vrienden bespotten mij. Maar mijn oog richt zich schreiend op God, opdat Hij de mens recht doe tegenover God."* Job heeft moeite met God, maar kan hem toch niet loslaten, alsof hij

aanvoelt dat hem dan echt NIETS meer rest. Hij beroept zich a.h.w. op God tegen god. Hij laat los wat hij weet of denkt te weten over God, wat hem is geleerd of opgedrongen, om op zoek te gaan naar het ware gelaat van God. Wie of wat God voor hem kan zijn. Hij heeft geen behoefte meer aan een tweedehands god, de god van horen zeggen, de god zoals de mens er een gemaakt heeft, de god van de godsdienst of kerkelijke dogma's. Zo'n god kan je niet blijvend gelukkig maken. Hij wil God echt leren kennen, hem zien met eigen ogen...

Aan het eind van het boek (42:5-6) klinkt Job heel anders.

6/ GOD ANTWOORDT...

Vanaf hoofdstuk 38 antwoordt God: *"Toen antwoordde de HEER Job vanuit een storm."* (38:1) Vreemd... God antwoordt met een spervuur aan vragen. En wat voor vragen! Ze zouden zo uit een handboek van Natuurpunt kunnen komen. Bovendien weten wij hoe sneeuw gevormd wordt, en hoe dieren zwanger worden en jongen ter wereld brengen, en dat de zee - helaas - niet altijd vaste grenzen heeft...

'Gods antwoord' aan Job (Job 38-41) is een van de meest intrigerende en complexe gedeelten van de Hebreeuwse Bijbel. Het lijkt op het eerste gezicht een ontmoedigend antwoord: een overweldigende reeks vragen over de schepping, de natuur en de orde van het universum, waarmee God Job lijkt te confronteren met zijn nietigheid en zijn onvermogen om te begrijpen.

Het valt op dat God het niet eens nodig acht om in te gaan op de argumenten van de vrienden. Wel weten we dat hij het niet met hen eens is. In de epiloog zegt God immers tot Elifaz:

"Ik ben in woede ontstoken tegen jou en je twee vrienden, omdat jullie niet juist over mij hebben gesproken zoals mijn dienaar Job." (42:7)

Ook opvallend: geen argumentatie, en ook op het concrete lijden van Job gaat God in zijn redevoering niet in. Het antwoord van God is geen 'antwoord' in de letterlijke zin van het woord. Alleen maar vragen, als om aan te geven dat je zelf op zoek moet. Geen kant en klare verklaring van Jobs lijden. Maar nog eens: kan er wel een verklaring gegeven worden? Kan lijden weggeredeneerd worden? Is een uiteenzetting zwart op wit een echte oplossing, ook voor de diepe emoties waarmee onheil en ellende vaak gepaard gaan?

Uiteindelijk is niet zozeer de vraag naar de zin van het lijden belangrijk, maar wel: 'hoe geef ik zin aan mijn leven, ook wanneer een en ander grondig fout loopt? Hoe pas ik het in, hoe kan ik het een plaats geven?' Dit citaat is overbekend en veelbetekenend: *« God, geef me kracht om te aanvaarden wat niet kan veranderd worden, moed om te veranderen wat veranderd kan worden, wijsheid om het onderscheid te kunnen maken tussen beide. »* En even belangrijk: hoe kan ik een ander hierbij helpen?

Gods antwoordt roept wel enkele vragen op.

Waarom reageert God zo laat?

Misschien had Job tijd nodig om weer open te staan, i.p.v. te briesen als een gekwetste stier of als een slak in zijn schulp te kruipen... Vaak is er tijd nodig om ontvankelijk te worden.

Waarom die stroom van vragen die hij niet kan beantwoorden? God begint niet te argumenteren. Het enige

Nota

Bij navraag naar wat mensen ervaren als ondersteunend en bemoedigend, komen telkens weer dezelfde elementen naar voor:

Er zijn: *Soms gaan we mensen uit de weg omdat we niet weten wat te zeggen...*

Nochtans zijn woorden vaak overbodig. Er gewoon zijn voor elkaar, ook als je geen woorden hebt, is al een grote steun.

Een luisterend oor: *luisteren naar woorden, naar klachten, maar ook naar de emoties achter de woorden.*

Warmte bieden: *betrokkenheid, een arm om de schouder.*

Merk op dat de vragende, klagende, twijfelende Job juist over God heeft gesproken dan de vrienden, die nochtans traditionele en vroom klinkende uitspraken deden...

wat hij in twee toespraken doet, is de grootsheid van de schepping ter sprake brengen. Waarom? Om de mens te confronteren met zijn nietigheid? Om hem de mond te snoeren, te verpletteren door zijn goddelijke grootsheid en soevereiniteit?

Uiteraard kan die grootsheid maken dat we ons buigen voor God. Niet uit angst, 'wat zal Hij ons nu weer aandoen?'. Maar in de wetenschap dat wij niet uit zijn handen kunnen vallen, omdat die simpelweg te groot zijn. Voor Job deed de inhoud van het antwoord er eigenlijk niet echt meer toe. Het 'antwoord' op zich, wat dat ook mocht zijn, gaf hem de zekerheid dat niettegenstaande zijn twijfels en zijn opstandigheid, niettegenstaande de beschuldigingen van de vrienden, God er nog steeds was en dat hij, Job, er voor Hem mocht zijn.

Die vele vragen kun je dus zien als een manier om Jobs perspectief te verruimen. Hij wordt uitgenodigd om zijn hoofd op te heffen (naar de hemel, de wolken, de sterren), om uit zijn vensterloze blinde kamer van verdriet te treden en weer om zich heen te kijken en het leven weer te zien en te omarmen.

In 16:20 gaf Job aan dat hij op zoek wilde naar wie God echt was (en wilde zijn) voor hem. Dit maakt dat hij uiteindelijk rust vindt: "*Ik had van u gehoord, maar nu heeft mijn oog u gezien...*" (42:5). Rust en sereniteit in vertrouwen, met een heel andere kijk op de dingen... en op God. Is dit niet waar het uiteindelijk op aan komt: op de een of andere manier, misschien en hopelijk met de hulp van ware vrienden, een manier vinden om met de situatie om te gaan en tot rust te komen.

Je krijgt de indruk dat de inhoud van Gods antwoord voor Job minder belangrijk is dan het feit dat God überhaupt antwoordt. Zijn vrienden hadden Job met hun moraliserend gepreek ervan doordrongen dat hij niets was in Gods ogen, het niet waard dat God zich met hem bezighield. Gods spreken bewijst het tegendeel: ook al heeft Job het heel erg moeilijk, hij heeft nu de zekerheid dat God hem niet verlaten heeft! Dit suggereert ook dat God Job niet veroordeelt om zijn vragen, maar dat Jobs worsteling en eerlijkheid gewaardeerd worden.

7/ NASCHRIFT: INTERPRETATIES VAN DE NARRatieve PROLOOG

Naast het literair en narratief perspectief waar de inleiding begrepen wordt als een raamverhaal (zie punt 3), zijn er nog enkele andere mogelijke invalshoeken:

Theologische en religieuze Interpretatie

De proloog introduceert de centrale thematiek van het boek: het probleem van lijden en goddelijke gerechtigheid. Job wordt gepresenteerd als een vrome en rechtvaardige man, maar hij wordt op de proef gesteld door de satan (Hebreeuws: *ha-satan*, 'de aanklager'), weliswaar met toestemming van God. Dit roept serieuze vragen op over Gods rol in het toelaten van lijden. Het boek lijkt de gangbare opvatting van de vergeldingsleer (dat goede mensen beloond worden en slechte mensen gestraft) te bevragen, omdat Job lijdt ondanks zijn onberispelijke levenswandel. Ook de schijnbare onverschilligheid waarmee God de satan macht geeft om zoveel kwaad te doen roept vragen op.

Filosofische en Existentieel-psychologische Interpretatie

De proloog kan worden gezien als een reflectie op de menselijke conditie, waarin lijden niet altijd een duidelijke oorzaak heeft en waarin de vraag naar 'waarom?' vaak onbeantwoord blijft. Jobs reactie, aanvankelijk vol berusting (Job 1:21, "*De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam van de Heer zij gezegend*"), verandert later in een emotionele strijd met God. Dit weerspiegelt de menselijke ervaring van rouw en geloofscrisis.

Contextuele benadering: levenswijsheid uit het Nabije Oosten

De thematiek van de proloog vertoont parallellen met andere wijsheidsliteratuur uit het oude Nabije Oosten, zoals het Babylonische *Ludlul Bel Nemeqi* of de Egyptische *Dialog van een man met zijn Ba*, waarin een rechtvaardige figuur onterecht lijdt. In de context van Israëlitische theologie is het boek Job echter uniek omdat het niet alleen een antwoord zoekt, maar ook de bestaande antwoorden (zoals die van de vrienden) kritisch bevrucht.

De relationele interpretatie: God neemt Job au serieux

Ondanks het schijnbaar harde antwoord, is het feit dat God tot Job spreekt al significant. Job heeft tijdens het boek herhaaldelijk gevraagd om een ontmoeting met God, en uiteindelijk krijgt hij die ook. Dit in contrast met de vrienden van Job, vertegenwoordigers van de traditionele orthodoxie (het 'juiste denken'), die God niet aanspreekt. Zij krijgen juist kritiek omdat ze "niet de waarheid over Mij gesproken hebben zoals Job" (42:7).

De proloog van Job roept dus diepgaande vragen op over de rechtvaardigheid van God, de rol van Satan, en de onvoorspelbaarheid van het leven, de manier hoe we reageren en waarop we met elkaar omgaan wanneer het leven pijn doet. Het zet de toon voor de filosofische en theologische worsteling die de rest van het boek doordringt. Tegelijkertijd wordt een belangrijke vraag op tafel gelegd: waartoe dienen godsdienst en geloof? Waarom zou je geloven? Om gezegend te worden? De tegenstander legt de vinger op de wonde: "*Is het om niet dat Job u dient?*"